

Nikola Sunara

Sveučilište u Splitu

niksun@ffst.hr

 <https://orcid.org/0000-0003-1323-5848>

Usmena književnost u povijestima hrvatske književnosti

Sažetak: Usmena književnost postoji od kada postoji i čovječanstvo. Kroz povijest se ta vrsta književnosti nazivala narodnom, anonimnom, folklornom, tradicijskom, seljačkom (za vrijeme vladavine Hrvatske seljačke stranke). Usmena književnost je tradicija pisanoj književnosti. Kroz minula vremena pokatkad se usmenoj književnosti pridavala veća pozornost nego pisanoj, a pokatkad je usmena književnost zanemarivana. U renesansi se javlja velik interes za narodnu književnost. Michel de Montaigne bio je oduševljen *narodnom poezijom* te se od njegova vremena koristi naziv *narodna književnost*. Svoj je procvat usmena književnost doživjela za vrijeme romantizma.

Četverostruk je pristup usmenoj književnosti u povijestima hrvatske književnosti. Neki povjesničari književnosti u svojim povijestima nedostatno govore o usmenoj književnosti. Drugi povjesničari u svojim djelima periferno se dotiču usmene književnosti pišući, primjerice, o Petru Hektoroviću, Ivanu Gunduliću, Andriji Kačiću Miošiću i mnogim drugima. Neki povjesničari u svojim povijestima književnosti pišu i o usmenoj (narodnoj) i pisanoj književnosti. Neki povjesničari književnosti napisali su povijesti usmene (narodne) književnosti.

Neki su povjesničari književnosti napisali povijesti usmene književnosti. Maja Bošković-Stulli u suradnji s Divnom Zečević 1978. godine usmenoj književnosti posvetila je prvu knjigu u ediciji *Povijest hrvatske književnosti: u sedam knjiga*. U toj povijesti autorice su usmenoj književnosti priključile i pučku književnost. Tvrtko Čubelić publicirao je 1990. godine monografiju *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Marko Dragić 2008. objavio je *Poetiku i povijest hrvatske usmene književnosti*, a 2013. Stipe Botica publicirao je *Povijest hrvatske usmene književnosti*.

Ključne riječi: usmena književnost, povijest hrvatske književnosti, višestruk pristup

1. Uvod

Književnost je oduvijek bila nezaobilazna kulturna pojava, a znanstveni interes za proučavanje povijesti hrvatske književnosti s pojačanim se intenzitetom javlja u drugoj polovini 19. stoljeća i ne jenjava do današnjih dana. U fokusu našeg zanimanja nalazi se odnos povijesti hrvatske književnosti prema usmenoj književnosti i njezina zastupljenost u različitim povijestima hrvatske književnosti. U radu su analizirane povijesti hrvatske književnosti koje su napisali: Jagić, Radetić, Lucianović, Šurmin, Medini, Vodnik, Ježić, Kombol, Barac, Franičević, Švelec i Bogišić, Hercigonja, Živančević i Frangeš, Bošković-Stulli i Zečević, Šicel, Frangeš, Čubelić, Novak, Jelčić, Dragić i Botica.

Usmena književnost od pisane se najviše razlikuje medijem kojim se ostvaruje. Obje su jezični proizvodi, ali realizacija im je drukčija. Usmena književnost ostvaruje se govorom i slušanjem te neverbalnim komunikacijskim znakovima (tonom glasa, pokretima tijela, izrazima lica). Pisana književnost svoje ideje prenosi posredstvom neke podloge, najčešće papira, na kojoj ostavlja svoj trag. Zbog medija u kojem se ostvaruje, usmena je književnost ovisna o ljudskoj zajednici u kojoj se realizira i prenosi. Ako nije prihvaćen od šire zajednice, usmeni tekst neće biti dugoga vijeka i prijeti mu zaborav ako prethodno nije zapisan. Svaki član zajednice može sudjelovati u prenošenju i čuvanju usmenoknjiževnoga blaga. Tekst se zapisivanjem fiksira, dok je u svom izvornom usmenom obliku bio promjenjiv i pri svakoj novoj izvedbi bio bi modificiran.

Promjenjivosti usmenoknjiževnih tekstova analogna je i mnogobrojnost imena koja je usmena književnost kroz minula stoljeća nosila. Kekez navodi kako „nijedan književni pojam, a posebno nijedna književnost nisu ni približno tako često mijenjali svoje ime kao što je to bilo s književnošću koju u novije vrijeme zovemo pretežito usmenom i koja je uza sve to uvijek bila poznata, pa i najpoznatija, pod nazivom narodna“.¹ Botica navodi jedanaest termina koji su korišteni za usmenu književnost: *narodna* ili *pučka poezija*, *narodna književnost*, *narodno stvaralaštvo*, *folklor*, *folklorna književnost*, *književni folklor*, *usmena književnost*, *usmena tradicija*, *tradicijska književnost*, *tradicijska verbalna umjetnost*, *verbalni folklor*.² Dragić bilježi još dva naziva za isti fenomen, a to su *anonimna književnost*, uveden usporedno s jačanjem

¹ Josip Kekez, *Usmena književnost*, u Škreb, Zdenko i Ante Stamać (ur.) *Uvod u književnost*, 4. izdanje (Zagreb: Globus, 1986), 140.

² Stipe Botica, *Povijest hrvatske usmene književnosti* (Zagreb: Školska knjiga, 2013), 39.

interesa za Homera i njegovo djelo, te *seljačka književnost*, tako nazivana početkom 20. stoljeća, za vrijeme dominacije Seljačke stranke pod vodstvom braće Radić.³ Najučestalije su korišteni nazivi *narodna*, *folklorna* i *usmena književnost*.

Naziv *narodna književnost* potječe iz razdoblja renesanse i svoj nastanak duguje Michelu de Montaigneu koji je za nju rekao: „Narodna i nevino prirodna poezija ima svojih naivnosti i čari po kojima je slična vrhunskoj ljepoti savršene umjetničke poezije (...)“.⁴ Taj naziv sugerira da je takvu književnost stvarao narod i naraštajima je prenosio, ali njezine elemente nisu se libili u svoja djela uvrstiti ni renesansni i barokni pisci kojima je usmena književnost bila uzorom i izvorom nadahnuća.⁵ Svoj vrhunac doživjela je upotreba naziva *narodna književnost* u romantizmu kad je narodno označavalo sve ono što je izvorno i prirodno te pripada nekoj kulturi. Narodna književnost s vremenom je počela označavati proizvod nepoznatih, ali darovitih pojedinaca iz naroda koji su s više ili manje uspjeha stvarali književna djela u skladu s potrebama svoje zajednice.⁶

William John Thoms bio je britanski pisac zaslužan za nastanak termina *folklor*. On je 1846. pod pseudonimom Ambrose Merton u pismu upućenom uredništvu časopisa *The Arthenaum* napisao: „stranice vašeg časopisa često su svjedočile vašem zanimanju za ono što se u Engleskoj naziva narodnim starinama ili narodnom književnošću. Međutim, riječ je, zapravo, više o znanju nego o književnosti te bi ga se moglo vrlo prikladno opisati dobrom saksonsom složenicom Folk-Lore ‚znanje naroda‘“.⁷

Naziv *usmena književnost* u opticaj je uveo francuski folklorist Paul Sébillot 1881. godine. Danas je među hrvatskim proučavateljima usmene književnosti taj termin najzastupljeniji. Kekez je između naziva *narodna* i *usmena književnost* prednost dao potonjem jer je smatrao da taj naziv svjedoči kako je književno djelo nastalo i time predstavlja poetičku oznaku te poetiku usmene književnosti postavlja u suodnos s poetikom pisane, izbjegavajući vrijednosne usporedbe tih dvaju fenomena.⁸

³ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2008), 11–12.

⁴ Maja Bošković-Stulli i Divna Zečević, *Povijest hrvatske književnosti – knjiga 1* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1978), 49.

⁵ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore* (Split: Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2017), 9.

⁶ Botica, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, 39, 41.

⁷ Marijana Hameršak i Suzana Marjanić, *Folkloristička čitanka* (Zagreb: AGM, 2012), 25.

⁸ Kekez, *Usmena književnost*, 142.

2. Zastupljenost usmene književnosti u povijestima hrvatske književnosti

Autori povijesti književnosti na različite su načine pristupali fenomenu usmene književnosti i posvećivali mu nejednaku količinu pažnje. S obzirom na odnos prema usmenoj književnosti, povijesti hrvatske književnosti možemo svrstati u četiri skupine. Prvu skupinu čine autori koji su napisali zasebne povijesti usmene književnosti. Druga skupina usmenu književnost opisuje u sklopu povijesti pisane književnosti često posvećujući usmenoj književnosti zasebno poglavlje. Autori treće skupine opisuju interferencije usmene i pisane književnosti u povijestima pisane književnosti. Posljednju, četvrtu, skupinu čine autori koji usmenoj književnosti ne pridaju dostatnu pažnju.

2.1. Povijesti usmene književnosti

Prvoj skupini pripadaju Radetić, Lucianović, Bošković-Stulli, Čubelić, Dragić i Botica koji su napisali povijesti hrvatske usmene književnosti. Prvi među njima, Ivan Radetić, autor je *Pregleda hrvatske tradicionalne književnosti* objavljenoga 1879. godine u Senju. U prvom poglavlju knjige bavi se poviješću Slavena, organizacijom društva i njihovim seobama te dolaskom na prostore koje i danas nastavaju.⁹ U drugoj glavi posebnu pažnju posvećuje Hrvatima i Srbima pa razmatra njihovu povijest, ali i suvremeno stanje, religijsku pripadnost, jezik.¹⁰ Treće poglavlje posvećeno je tradicionalnoj književnosti.¹¹ Radetić je opisuje kao samoniklu ili u narod prenesenu te ističe kako je usmenim putem, s koljena na koljeno, prenošeno ono što je bilo najvažnije. Njome je narod izricao svoje prvotno viđenje svijeta, a ona je i izvorište pisane književnosti. U istom poglavlju definira narodne pripovijetke. Autor im je nepoznat, a nekoć su smatrane prostima i nedostojnima pažnje. Navodi najvažnije onodobne autoritete (Benfey, braća Grimm) i njihova razmatranja postanka narodnih pripovijetki. Zaključuje kako su njihov primarni izvor mitovi koji su s narodom došli iz zajedničke prado-movine svih naroda, ali su priče s vremenom u različitim narodima doživjele promjene. Radetić zatim daje pregled žanrovske klasifikacije pripovijetki te navodi Karadžićevu podjelu na muške i ženske narodne

⁹ Ivan Radetić, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti* (Senj: Tisak i naklada H. Luster, 1879), 7–19.

¹⁰ Radetić, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*, 19–42.

¹¹ Radetić, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*, 44–75.

pripovijetke i Grimmovu koja razlikuje gatke (*Märchen*) i priče ili pripovijetke (*Sagen*). Nadalje, govori o prilagodabama koje je doživio mit kada je narod stigao u novu domovinu te o njegovoj preobrazbi u različite vrste priče (lokalnu, junačku). Dodatnu pažnju posvećuje gatkama ili bajkama, njihovoj definiciji, klasifikaciji i pregledu tada relevantne literature o njima. Uz mitove, kao sekundarni izvor narodnom pripovijedanju identificira kršćanske legende i istočnjačke priče. Kao treće vrelo narodnom pripovijedanju, spominje bogumilsku apokrifnu književnost. Četvrta glava posvećena je narodnim poslovicama i zagonetkama.¹² Govori o njihovu postanju, funkciji i tematici. Za poslovice kaže kako iznose univerzalne istine koje se u različitim narodima različito jezično realiziraju. Ističe kako su dosadašnje zbirke poslovice abecedno organizirane te kako bi ih valjalo kategorizirati s obzirom na način nastanka. Prema tome kriteriju, prvu skupinu poslovice čine one koje sadrže pravila za život, a utemeljene su na svakodnevnom iskustvu. Njih dijeli na poslovice doslovnoga značenja, poslovice simboličkoga značenja i srokovane poslovice. Drugu skupinu čine poslovice koje u sebi sadrže *kakvu kratku naudu bud pojedina čovjeka, bud ciele koje klase ljudi*. Trećoj skupini pripadaju poslovice kojima su podlogom bili povijesni događaji, a uz njih i one koje nisu općeg povijesnog značaja, ali se protežu na mjesne odnose ili pojedince. Autor naglašava kako se od poslovice razlikuju narodne kletve i zaklinjanja. Spomenuvši zagonetke primjećuje kako se njihovim prikupljanjem malo tko do njegova doba bavio. One u sebi sadržavaju ostatke *staroga metaforičkog jezika* te su od velike koristi za poznavanje narodnoga života. Peta glava knjige bavi se narodnim pjesmama, a njezin početak njihovim postankom.¹³ Radetić navodi kako su u današnje vrijeme samo povijesni događaji podloga narodnim pjesmama, dok im je u prošlosti priča bila glavni temelj. Opisan je i način na koji su pjesme nastajale i prenosile se u narodu te zašto su autori narodnih pjesama anonimni. Unutar pete glave poglavlje je posvetio književnicima koji su inkorporirali usmenoknjiževne elemente u svoja djela. U tom kontekstu spominje Hektorovića, Kačića, *Hrvatsku kroniku*, Kuripešića. Nabraja i strance koji su se zainteresirali za narodno blago ovih prostora: Fortisa, Goethea, Jakoba Grimma, Herdera, Puškina itd. Na početku šeste glave u poglavlju o pretkršćanskim pjesmama ističe kako je pjesma nastala iz obreda te je s plesom bila spojena.¹⁴ Imala je praktičnu svrhu i služila kako bi se odagnale zle sile, a dobre

¹² Radetić, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*, 76–86.

¹³ Radetić, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*, 86–99.

¹⁴ Radetić, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*, 99–123.

privukle. Vjerovanje u moć izgovorene riječi manifestira se u obliku blagoslova i prokletstva. Poblize govori o koledskim, kraljičkim i do-dolskim pjesmama, boginji Ladi te mitološkim pjesmama o nebeskim tijelima i vilama. Za junačke pjesme bilježi kako pripadaju *historičkom periodu* i razvijenoj kulturi nekoga naroda. Postanak junačkih pjesama najjasnije se očituje na primjeru junačkih priča koje su nastale stapanje s mitovima. Njih dijeli na *mjestne* i pokrajinske, priče koje su nastale spajanjem raznih neovisnih *gataka*, a treću skupinu čine epski spjevovi. Uz junačke pjesme postoje legende i balade. U tom poglavlju spominje poganske bogove i neka njihova svojstva za koja smatra da su prenesena na kršćanske svetce. Sedma glava govori o realnoj strani narodnih pjesama: etici, običajima, vjeri u sudbinu, vjeri u Boga u narodnim pjesmama, grijesima i onome što od njih čuva (strah od Boga i sramota pred ljudima), junačkom držanju, pobratimstvu i kumstvu, obitelji i članovima obitelji te o neprijateljima i osveti.¹⁵ U osmoj glavi tematizira se formalna strana narodnih pjesama.¹⁶ Radetić analizira njihovu metriku, rimu i strofu. Govori o obilježjima narodnih junačkih pjesama (epska objektivnost, stilska izražajna sredstva). Posljednja, deveta glava, bavi se materijalnim životom naroda, organizacijom društva, gospodarskim aktivnostima, nastambama i alatima od najstarijih vremena. Glavu završava prikazom vjerskoga i intelektualnog stanja Slavena od davnih vremena naovamo.¹⁷

Lucianović u knjizi *Letteratura popolare dei Croati-Serbi* (1895.) usmenu, narodnu, književnost dijeli, s obzirom na njezin oblik, u šest skupina: poezija, priče, poslovice, zagonetke, pitalice i bajke (ozbiljne i burleskne). Ističe kako je epska narodna poezija nastala u herojskom dobu nacije.¹⁸ Primjećuje kako Slaveni nemaju sačuvanu zajedničku epopeju, a kao dva uzroka tome vidi rascjepkanost slavenske skupine na puno manjih grupa i činjenicu da o slavenskoj seobi ne postoji tragova u slavenskom epskom pjesništvu za razliku od germanske seobe.¹⁹ Spominje kroniku popa Dukljanina iz 12. stoljeća, a potom se dotiče djela Jurja Šižgorića *De situ Illyriae et civitate Sibenici* iz 1469. koje govori o običajima Šibenčana, narodnom kolu i pjesmama. Pouzdanijim smatra podatke koje je ostavio Slovenac Kuripešić koji je 1531. putovao

¹⁵ Radetić, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*, 123–173.

¹⁶ Radetić, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*, 173–189.

¹⁷ Radetić, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*, 190–210.

¹⁸ Melko Lucianović, *Letteratura popolare dei Croati-Serbi* (Trst: Tipografia Pastori, 1895), 4.

¹⁹ Lucianović, *Letteratura popolare dei Croati-Serbi*, 7.

od Venecije do Konstantinopola preko Bosne i Srbije.²⁰ Sjeća se i zatočeništva Jurja Križanića koji je otišao u Rusiju kako bi približio katolike i pravoslavce. U 18. stoljeću u svom *Satiru* Reljković bilježi narodne pjesme iako o njima nije govorio na pohvalan način. Lucianović smatra kako ih on nije znao cijeniti na pravi način, a većina se njegovih kritika odnosi na pjesme koje se kose s moralom dok ostale pjesme nisu meta tako stroge kritike.²¹ Primjećuje utjecaj narodnih pjesama na stare dalmatinske i dubrovačke pjesnike. U Menčetića i Džore Držića očituju se utjecaji narodnih pjesama, a ponekad ih imitiraju. Za Hektorovića kaže kako je u svome *Ribanju* sačuvao tri stare pjesme: prvu, koja Lucianovića podsjeća na ribarsku zdravicu; drugu o Kraljeviću Marku i njegovu bratu Andrijašu; treću koja govori o ubojstvu vojvode Vlatka Udinskog. Napominje kako je uz pjesme zapisao i njihovu melodiju. Nije Lucianović zaboravio ni pjesmu o majci Margariti koju je Baraković uvrstio u *Vilu Slovincu*. Utjecaj narodne pjesme pronalazi i kod Ranjine, Nalješkovića, Lucića, Marina Držića, Gundulića, Palmotića i Đurđevića.²² Fra Andrija Kačić Miošić u svojoj je *Pjesmarici* imao namjeru u stihove oblikovati povijest južnoslavenskih naroda. U njegovu djelu nalaze se pjesme koje mu je kazivao narod, a neke je napisao on prema narodnim uzorima. Svoje mjesto u Lucianovićevoj povijesti našli su i sakupljači narodnog blaga Đuro Matijašević, Josip Betondić i nadbiskup Andrija Zmajević. Zaobišao nije ni Alberta Fortisa za kojega kaže kako je Europu upoznao s ljepotama hrvatske narodne poezije. Niz pjesama je prikupio i objavio Vuk Stefanović Karadžić. Fra Franjo Jukić sakupio je i objavio pjesme iz Bosne i Hercegovine 1858. u Osijeku. U Zagrebu je 1864. Luka Marjanović objavio *Hrvatske narodne pjesme*, a u Trstu je 1880. objavljena zbirka *Istarske hrvatske narodne pjesme*. Velike su zasluge Matice hrvatske koja je poticala da se narodno blago sakuplja i objavljuje. Strani istraživači poput Grimma i Tommasea posvetili su mnogo pažnje narodnim pjesmama. Prema Lucianovićevoj procjeni, najbolje onodobne znanstvene radove o usmenoj književnosti napisali su Mickiewicz, Miklošič, Jagić, Radetić i Nodilo koji je filološkom metodom pokušao rekonstruirati hrvatsko-srpsku mitologiju.²³ S obzirom na starost, autor narodne pjesme dijeli u četiri perioda. Prve pjesme su malobrojne, ali važne jer se u njima odražava život primarne slavenske zajednice. U pjesmama drugoga perioda očituje se povijesni element.

²⁰ Lucianović, *Letteratura popolare dei Croati-Serbi*, 8–9.

²¹ Lucianović, *Letteratura popolare dei Croati-Serbi*, 10.

²² Lucianović, *Letteratura popolare dei Croati-Serbi*, 11–12.

²³ Lucianović, *Letteratura popolare dei Croati-Serbi*, 13–24.

Dominantne tema trećeg perioda je borba protiv Turaka, a najčešće su junaci tih pjesama hajduci. Pjesme četvrtog perioda bave se suvremenijim temama. Pjesme dijeli na junačke i ženske, a ta podjela uglavnom odgovara podjeli na epske i lirske pjesme. Autor ženske pjesme dijeli na niz podvrsta te piše o karakteristikama (stih, strofa, motivi, teme) junačkih i ženskih pjesama i razlikama između njih.²⁴ Govori o etičkim karakteristikama naroda i običajima koji su utemeljeni na narodnom moralnom i vjerskom osjećaju.²⁵ Ističe kako su se europski znanstvenici nadali da će proučavanjem hrvatskih narodnih pjesama doći bliže odgovoru na pitanje o postanku Homerovih epova.²⁶ Drugi dio knjige posvećen je novelama, poslovicama, zagonetkama, pitalicama i bajkama te sudu o estetskoj vrijednosti i važnosti tradicionalne književnosti.²⁷ Novele i priče Lucianović smatra narodnim djelima koja su nastala u najstarije doba. Spominje i legende o kršćanskim svetcima, njihov postanak i karakteristike. Poslovice smatra važnim dijelom tradicionalne književnosti jer one čuvaju duhovno nasljeđe naroda i plod su bogatoga iskustva. Kako su plod ljudskoga razuma, prisutne su u sličnom obliku u različitim narodima. Na kraju spominje zbirke zagonetki i naglašava kako pitalice i bajke pružaju živu sliku života naroda. Knjigu zaključuje mišljenjem kako različite grane narodne književnosti kojih se dotakao ne nude samo vrijedne pouke o običajima naroda, nego se u njima prepoznaje narav i duh naroda.

Sljedeća u nizu povijesti usmene književnosti potekla je iz pera Maje Bošković-Stulli. Ona je u suradnji s Divnom Zečević objavila prvu knjigu u nizu *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga* naslovljenu *Usmena i pučka književnost* (1978.). Bošković-Stulli napisala je prvi dio posvećen usmenoj književnosti, a Zečević drugi koji obrađuje pučku književnost. Bošković-Stulli započinje definiranjem usmene književnosti, njezina odnosa s pisanom književnošću, razlika između dvaju sustava, ali i činjenice koja ih povezuje, obje pripadaju *području jezičnih umjetnina*.²⁸ Potom pristupa prikazu osnovnih pojmova o žanrovima u usmenoj književnosti te naglašava da se razlikuje od onih u pisanoj zbog posebnih izvedbenih situacija, usmenosti i izvanknjiževnih funkcija koje usmenoknjiževne oblike čine specifičnima. Ističe poteškoće koje nastaju kada se žanrovi usmene književnosti pokušaju

²⁴ Lucianović, *Letteratura popolare dei Croati-Serbi*, 25–36.

²⁵ Lucianović, *Letteratura popolare dei Croati-Serbi*, 37–40.

²⁶ Lucianović, *Letteratura popolare dei Croati-Serbi*, 60.

²⁷ Lucianović, *Letteratura popolare dei Croati-Serbi*, 67–82.

²⁸ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 11.

preciznije odrediti, grupirati i razgraničiti.²⁹ Pažnju posvećuje formula-tivnosti izraza i kompozicije koja čini podlogu prenošenju usmenoknjiževnih oblika. Formule su oslonac i pružaju stabilnost, ali istovremeno i mogućnost promjene te se usmenoknjiževni žanrovi temelje na njima.³⁰ Prvi dio knjige završava poglavljem posvećenim povijesti istraživanja usmene književnosti u kojem pruža sažet osvrt na najvažnije istraživačke orijentacije i zbirke usmenoknjiževnih tekstova koje su prikupili brojni znanstvenici i sakupljači.³¹ Drugi dio knjige traga za odjecima hrvatske usmene književnosti u pisanim tekstovima od srednjeg vijeka do hrvatskog narodnog preporoda. Primjećuje da su srednjovjekovni pisani tekstovi, posebice crkveni, bili namijenjeni usmenom priopćavanju što je rezultiralo njihovim jakim utjecajem na usmenu književnost. Iznimno su brojne svetačke legende čije srednjovjekovne tekstove Bošković-Stulli uspoređuje sa zapisima usmenoknjiževnih primjera s istom tematikom. Isto čini s mirakulima, egzemplima, pobožnim pjesmama, viđenjima, egzorcizmima i dramskim prikazanjima. Prelaskom iz pisanog u usmeni oblik srednjovjekovni su žanrovi prošli preobrazbu, ali su zadržali mnoge važne značajke usmenosti.³² Usmeni su se utjecaji nastavili i u renesansnoj i baroknoj književnosti. Šižgorić 1487. prikazuje i slavi običaje i usmenu poeziju šibenskoga kraja. Trag narodnog pjesništva nalazi se u *Ranjininu zborniku* započetom 1507. i u pjesmama dvojice najistaknutijih autora toga zbornika, Džore Držića i Šiška Menčetića. Bošković-Stulli zaključuje: „Hrvatski renesansni pjesnici bilježe usmene pjesme, stiliziraju ih i u takvu ih obliku uključuju katkada u vlastita veća djela (...)“.³³ Utjecaji usmene književnosti vidljivi su i kod Zoranića (*Planine*), Pelegrinovića (*Jeđupka*), Lucića (*Robinja*). O njima autorica potanko diskutira i nudi primjere usmenih zapisa koji su usporedivi s navedenim pisanim tekstovima. Dotiče se i zbirki poslovice čiji je bilježenje u nas započelo rano. Uz Šižgorića spominje Stjepana Benešića i njegovu veliku, ali izgublenu zbirku *Adagia Illyrica*. Poslovice su sakupljali i Brnje Đurđević, Juraj Križanić, Ivan Matijašević, Ivo Aletin, Ivan Altesti. Prvo hrvatsko objavljeno izdanje poslovice djelo je Pavla Rittera Vitezovića (prvo u kalendarima, a onda objedinjeno u *Pri-ričnik* 1703.). Poslovice je u svoj rječnik objavljen 1728. uvrstio Ardelio Della Bella, a bile su i vrlo važan dio književnih djela hrvatskih rene-

²⁹ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 23–24.

³⁰ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 29–40.

³¹ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 48–67.

³² Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 68–152.

³³ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 166.

sansnih i baroknih književnika (Š, Menčetić, Dž. i M. Držić, Zlatarić, Dimitrović, Nalješković, Zoranić, Gundulić, Vitezović i dr.). Bošković-Stulli pažnju usmjerava i na znanstvenike koji su ih proučavali u tom kontekstu.³⁴ Među renesansnim piscima bogatstvom usmenoknjiževnoga blaga uvrštenoga u vlastito djelo ističe se Petar Hektorović i njegovo *Ribanje i ribarsko prigovaranje*. Djelo obiluje poslovicama, zagonetkama, pitalicama, a posebno su dragocjene njegove bugaršćice i tri manje pjesme koje je sam autor okarakterizirao kao zdravice i počasnice o kojima ona detaljno razglaba. U našoj književnosti renesanse i baroka javljaju se fragmentarni odjeci usmenih priča (npr. *privotri* ili priče o postanku lokaliteta kod Zoranića, zaposjedanje posjeda u opsegu koji konj uspije obići kod Barakovića, predaje o vješticama i mitskim bićima u *Osmanu*, *Pavlimiru* i *Suzama Marunkovim* itd.). Malo je sačuvanih narodnih priča iz toga razdoblja.³⁵ Autorica navodi najčešće likove usmenih epskih pjesama u 16. i 17. stoljeću i djela pisane književnosti u kojima se spominju.³⁶ Na sljedećih nekoliko stranica navodi kako su onodobni pisci klasificirali narodne pjesme te uz pratnju kojih su instrumentata i u kojem kontekstu one izvođene.³⁷ Poglavlje o razdoblju prosvjetiteljstva i narodnog preporoda započinje primjedbom kako se pristup usmenoj poeziji razlikuje u artistskoj baroknoj književnosti i onovremenoj književnosti namijenjenoj puku koja je bila prožeta protureformacijskim duhom na drugi način. To je bila književnost crkvenih propovijedi, svetačkih životopisa, nabožnih pjesama, tekstova koji su imali odgojnu namjenu. U prvi plan dolaze autori iz štokavskih područja Bosne i Dalmacije te crkveni kajkavski pisci. Neki pisci poput Krajačevića i Habledića nisu bili naklonjeni narodnim ljubavnim pjesmama. Autorica sa sigurnošću ističe da spomenuti pisci nisu bili protiv narodne poezije, nego su se odgojno zauzimali za moralan život naroda, a usput su nastojali izbrisati pjesme koje su im se činile poganskima i nemoralnima. Slično su se ponašali i drugi poput Muliha, Babića ili Šitovića. Oni su često koristili stih narodnih pjesama kako bi svoje pjesme približili narodnom ukusu.³⁸ Reljković u *Satiru*, pisanu stilom i pod utjecajem usmenih pjesama i poslovice, kritizira *turske skule*, običaje za koje je smatrao da su neprikladni i da onemogućuju napredak Slavonije. Na slavonske se narodne običaje kritikom obara i Došen posebno u svojoj

³⁴ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 184.

³⁵ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 195–201.

³⁶ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 201–210.

³⁷ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 210–217.

³⁸ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 225.

Aždaji sedmoglavoj. Najpoznatiji među hrvatskim pučkim piscima je Andrija Kačić Miošić čije je djelo *Razgovor ugodni naroda slovinškoga* pisano deseteračkim stihom bilo napisano s namjerom da u narodu probudi ponos na vlastitu junačku prošlost. Autorica navodi kako je njegovo djelo ostvarilo velik uspjeh među publikom koja ga je nerijetko dalje usmeno prenosila. Zbog sličnosti s narodnim pjesmama neki su njegove pjesme počeli prevoditi na strane jezike u uvjerenju da je riječ o izvornim narodnim pjesmama.³⁹ Autorica navodi i analizira pjesmarice poput *Erlangenskog rukopisa*, zbirke koju su prikupili Đuro Matijašević i Josip Betondić u Dubrovniku i dr.⁴⁰ Katančića ističe kao jednoga od prvih koji je svjesno i programski slavio ljepotu narodne pjesme, bilježio njihove tekstove i napjeve te sam pisao poeziju u njihovom duhu. U svojoj polemičkoj pjesmi *Satir od kola sudi* suprotstavlja se Reljkovićevu kritici kola.⁴¹ Dalmaciju je u drugoj polovini 18. stoljeća posjetio Fortis koji je svojim putovanjem i bilježenjem narodnih običaja i pjesama potakao niz domaćih ljudi da započnu svoje djelovanje. U njegovom *Putu po Dalmaciji* (1774.) ističu se poglavlje *O običajima Morlaka* i zapis balade *Žalosna pjesanca plemenite Asanaginice* na hrvatskom i s talijanskim prijevodom, koja je ubrzo prevedena na niz europskih jezika. Bošković-Stulli detaljno prikazuje Fortisovo djelo i odjek koji je ono imalo kod nas i u ostatku Europe, a posebnu pažnju posvećuje *Asanaginici*.⁴² Julije Bajamonti bio je Fortisov pratitelj na putovanju po Dalmaciji, ali putovao je i sam zapisujući narodne pjesme i njihove napjeve. Osim zapisivanjem, istaknuo se i raspravom *Il morlaccismo d'Omero* u kojoj je tragao za sličnostima između Homera i *morlačkih* pjesama.⁴³ Suprotan stav o Fortisovu djelu imao je padovanski student medicine Ivan Lovrić iz Sinja koji ga je kritizirao u svojim na talijanskom napisanim *Bilješkama o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, a uz koje je dodao *Život Stanislava Sočivice*, biografiju hajdučkog vođe napisanu prema pripovijedanju samoga Sočivice.⁴⁴ Autorica spominje dubrovačke sakupljače i proučavatelje usmenih pjesama Đuru Ferića, koji je prema narodnim poslovicama sastavio basne te ih preveo na latinski, njegova učenika Bruerevića i Appendinija.⁴⁵ U 19. stoljeću

³⁹ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 225–232.

⁴⁰ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 232–241.

⁴¹ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 241–244.

⁴² Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 244–261.

⁴³ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 261–264.

⁴⁴ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 264–269.

⁴⁵ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 269–274.

s buđenjem nacionalne svijesti jača i interes za hrvatsku usmenu književnost. Autorica navodi važne osobe i događaje koji su očitovali pojačani interes za usmenu književnost poput okružnice zagrebačkog biskupa Vrhovca koja potiče svećenstvo na prikupljanje narodnog blaga. Tada su nastale brojne zbirke poslovice i zagonetki. Primjećuje kako „Odnos prema usmenoj poeziji očitovao se usporedno i usklađeno na razini vlastitoga književnog stvaranja i na razini književnih pogleda o njoj“.⁴⁶ *Danica* je objavljivala prijevode članaka istaknutih stranih autora o narodnoj poeziji slavenskih naroda. Na njezinim stranicama svoje su mjesto pronašli mnogi zapisi usmenoknjiževnih vrsta, ali i tekstovi napisani prema usmenom uzoru. Ti članci potakli su domaće stručnjake i sakupljače na zapisivanje i objavljivanje usmenih primjera te stručnu raspravu o njima. Odaziv je bio masovan, a sudjelovali su i najistaknutiji preporoditelji poput Gaja ili Vraza i niza drugih. Uslijedilo je objavljivanje zbirki zapisa, a autorica navodi Topalovićeve *Tamburaša ilirskog*, *Narodne slavonske običaje* Luke Ilića Oriovčanina, *Pěsme s dodatkom narodnih pěsamah puka harvatskoga* Ivana Kukuljevića i dr. Mnoge su zbirke ostale u rukopisu.⁴⁷

Čubelić u *Povijesti i historiji usmene narodne književnosti* (1988.; drugo izdanje 1990. godine) u uvodnim razmatranjima promišlja o sustavu i strukturi narodne književnosti i njezinim općim karakteristikama. Potom se posvećuje svakoj pojedinoj književnoj vrsti u sustavu usmene književnosti (lirskim narodnim pjesmama, epskim narodnim pjesmama, proznim oblicima, retoričkim oblicima, narodnoj teatrologiji, kratkim stihovanim ili proznim oblicima, narodnim poslovicama, narodnim zagonetkama). Svakoj od navedenih vrsta posvećeno je opsežno poglavlje, a u svakom poglavlju u nizu potpoglavlja autor razglaba o podrijetlu i postanku pojedine vrste, a zatim svaku od vrsta klasificira u niz podvrsta. Govori o njihovim stilskim značajkama, strukturi, jeziku, stilu te nudi primjere različitih tekstova. Poglavlje je posvetio nekim tekstovima iz povijesti proučavanja usmene narodne književnosti, a knjigu završava preglednim poglavljem s primjerima iz usmene narodne književnosti.

Dragićeva *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (2008.) sastoji se od šest većih poglavlja i niza potpoglavlja koja slijede nakon uvodnog poglavlja u kojem autor predstavlja temeljno nazivlje i žanrovski sustav hrvatske usmene književnosti.⁴⁸ Prvo poglavlje definira usmenu lirsku poeziju, dijeli je na dvije veće skupine, svjetovne i vjerske

⁴⁶ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 279.

⁴⁷ Bošković-Stulli i Zečević, *Povijest hrvatske književnosti*, 279–323.

⁴⁸ Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 11–13.

lirske pjesme, te na veći broj podvrsta. Slijedi pregled povijesti svjetske usmene lirike, a za njim i hrvatske usmene lirike i njezina mjesta u kontekstu hrvatske kulture. Do kraja poglavlja o usmenoj lirskoj poeziji autor se u zasebnim potpoglavljima posvećuje različitim podvrstama svjetovne (mitske, obredne, poslaničke, povijesne, ljubavne, romance, balade, šaljive, bećarac i ganga) i vjerske usmene lirike (adventske, božićne, korizmene, uskrsne, molitvene i romarske pjesme te prenja i versificirane legende) uz niz primjera s prikazanim izvedbenim kontekstima i funkcijama pjesama.⁴⁹ Drugo poglavlje tematski je vezano za usmenu epsku poeziju i na njegovu početku autor daje sustavan prikaz svjetske usmene epike, njezinih djela i njezine povijesti, a potom isto čini za hrvatsku usmenu epsku poeziju. Prostor daje najvažnijim proučavateljima hrvatske usmene epike i rezultatima njihova rada. U istom poglavlju autor je uz primjere usmenih epskih pjesama naveo i informacije o najčešćim likovima koji se javljaju u njima. Poglavlje završava razmatranjem bugarščica i prikazom prijevoda hrvatske usmene epike na strane jezike.⁵⁰ Treće poglavlje knjige posvećeno je usmenim pričama. Nakon definiranja nazivlja usmenih priča slijedi prikaz svjetskih i hrvatskih usmenih priča kroz povijest s isticanjem najvažnijih proučavatelja i sakupljača te književne vrste, ali i pisaca koji su u svoja pisana djela uvrstili primjere usmenih priča. Poglavlje se nastavlja žanrovskom klasifikacijom usmenih priča. Dragić ih dijeli na bajke, basne, predaje, legende, novele, anegdote i sitne oblike (šale i vicevi). Svaku skupinu detaljno prezentira uz brojne primjere, a o najistaknutijim osobama, temama i motivima koji se javljaju u primjerima dodatno elaborira.⁵¹ Drama ili folklorno kazalište tema su četvrtoga poglavlja Dragićeve knjige. Govori o njezinim počecima i povijesti, a onda prelazi na zapise o folklornom kazalištu u našim krajevima kroz povijest te njegovu klasifikaciju. Autor na primjerima poput kazališta sjena, svadbenih običaja, maskirnih ophoda pokazuje karakteristike folklornog kazališta.⁵² Peto poglavlje obrađuje retoričke oblike i dijeli ih na basme, zdravice, brojalice, brzalice, blagoslove/molitve i kletve. Kao i u prethodnim poglavljima, svaki oblik je pojedinačno obrađen uz navođenje primjera koji su analizirani i interpretirani.⁵³ Knjiga završava poglavljem o mikrostrukturama, poslovicama i zagonetkama, koje započinje pregledom

⁴⁹ Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 14–195.

⁵⁰ Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 204–243.

⁵¹ Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 248–471.

⁵² Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 479–500.

⁵³ Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 503–521.

povijesti interesa za poslovice u svijetu i u Hrvatskoj. Slijedi definiranje osnovnih pojmova i klasifikacija poslovice uz navođenje 111 primjera. Isto čini i za zagonetke uz 20 navedenih primjera.⁵⁴

U posljednjoj u nizu povijesti hrvatske usmene književnosti Botica (2013.) daje pregled poetike i povijesti hrvatske usmene književnosti. U prvom dijelu knjige nudi teorijski okvir usmene književnosti te govori o njezinim karakteristikama, nazivlju, rodovima i vrstama. Uz to, pruža pregled povijesti hrvatske usmene književnosti s navođenjem najvažnijih zapisivača i proučavatelja usmene književnosti i njihovih djela, pisaca koji su usmenoknjiževne primjere inkorporirali u svoja djela te drugih pojedinaca koji su pomogli u njezinu očuvanju.⁵⁵ U drugoj cjelini posvećuje se svakom od usmenoknjiževnih rodova i vrsta pojedinačno pa definira i klasificira te piše o karakteristikama lirske usmene poezije, epske usmene poezije, usmenih proznih vrsta (mit, bajka, predaja, legenda, basna, anegdota, vic, pričanja iz života), drame, govorničkih oblika, jednostavnih oblika (poslovice i zagonetka). Uz poglavlja o tradicionalnim usmenoknjiževnim vrstama dodaje i ono o rubnim usmenoknjiževnim oblicima u koje uvrštava priče iz svakodnevlja, grafite i epitafe.⁵⁶

2.2. Usmena književnost u sklopu pisane književnosti

Druga skupina obuhvaća povijesti hrvatske književnosti u koje su autori uvrstili poglavlje o usmenoj književnosti. Toj skupini pripadaju knjige koje su napisali Jagić, Šurmin, Ježić i Frangeš.

Jagić u *Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* (1867.), koja se odnosi na razdoblje od sedmoga do kraja četrnaestoga stoljeća, u poglavlju „Vjera i običaji“ spominje slavenska božanstva i druge božanske stvorove nižeg reda te govori o odnosu onodobnog čovjeka prema bogovima. Uz religiozne obrede bili su vezani različiti običaji i igre, a pjesme koje se danas pjevaju uz obrede u sebi sadrže ostatke negdašnjih vjerskih kultova. Govori i o društvenim i obiteljskim odnosima unutar slavenskog društva u davna vremena.⁵⁷ Prostor daje pjesmama i legendama o Mariji i mudrom Salamonu za koje kaže da su mnogobrojne.⁵⁸ Navodi predaje o carevima Trajanu i Dukljanu u ko-

⁵⁴ Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 524–538.

⁵⁵ Botica, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, 9–98.

⁵⁶ Botica, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, 99–511.

⁵⁷ Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga* (Zagreb: Štamparija Dragutina Albrechta, 1867), 21–24.

⁵⁸ Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*, 89–91.

jima primjećuje utjecaje narodnih vjerovanja koja su carevima dodala karakteristike demonskog bića.⁵⁹ Na temelju brojnih primjera analizira podrijetlo narodnih pripovijedaka te ističe važnost istočnih utjecaja, a analizirajući pripovijetke u prvi plan stavlja motive koji su široko zastupljeni⁶⁰. U poglavlju o izvorima nekih narodnih pjesama naglašava promjenjivost forme narodnih pjesama i priča u kojima su postojane samo glavne ideje, a sve je ostalo podložno promjeni. Kao dokaz postojanja narodne poezije prije dvanaestog stoljeća, spominje dukljansku kroniku koja obiluje tragovima narodnog pripovijedanja i pjevanja.⁶¹

Šurminova *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.) započinje razmatranjem pitanja narodne usmene književnosti kojoj je posvetio prvi dio knjige. On u uvodu književnost dijeli na usmenu i pisanu. Narodna usmena književnost rezultat je mašte i u prvom redu treba biti zabavna „jer je tu pouka isključena“.⁶² Nakon poglavlja o narodnom jeziku Hrvata i Srba slijedi poglavlje *Narodni život i narodne umotvorine*.⁶³ Narodne priče i pjesme razvile su se usporedno s razvojem narodnog života. Autor ističe promjenjivost narodnih pjesama, ali te promjene opisuje kao neznatne, posebice u odnosu na sadržaj koji se ne mijenja. Druga karakteristika narodnih pjesama koju autor navodi je njihova anonimnost. Poglavlje o načinu života starih Hrvata i Srba i uređenju njihovih zajednica dotiče se njihovih narodnih običaja i vjerovanja.⁶⁴ Posljednje poglavlje prvoga dijela knjige daje prostor narodnim umotvorinama: pjesmama, pripovijetkama, poslovicama, zagonetkama. Navedena su svjedočanstva o narodnim umotvorinama, njihovim zapisima i zapisivačima te književnicima koji su se njima nadahnjivali kroz povijest, od njihovih prvih tragova u ljetopisu popa Dukljanina iz 12. stoljeća sve do 19. stoljeća.⁶⁵ Sve prethodno navedene usmenoknjiževne vrste definirane su, opisane i klasificirane u zasebnim poglavljima.⁶⁶ Dio knjige posvećen narodnoj usmenoj književnosti završava pregledom onodobne literature o njoj.⁶⁷

Hrvatska književnost od početaka do danas 1100. – 1941. autora Slavka Ježića sadrži poglavlje naslovljeno *Hrvatsko narodno pjesništvo*.

⁵⁹ Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*, 99.

⁶⁰ Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*, 104–112.

⁶¹ Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*, 113–117.

⁶² Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (Zagreb: L. Hartman, 1898.), 5.

⁶³ Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, 9–10.

⁶⁴ Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, 11–12.

⁶⁵ Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, 13–15.

⁶⁶ Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, 15–22.

⁶⁷ Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, 22–24.

Na samom početku definira narodnu književnost kao onu koju sav narod smatra svojim vlasništvom te ukazuje na njezinu anonimnost. Narodnu književnost dijeli na lirsko i epsko pjesništvo, pripovijetke i gatke, poslovice, zagonetke i pitalice, a primjećuje da se nju uglavnom proučavalo odvojeno od *umjetne* književnosti. Ježić govori o podrijetlu i razvoju epskih pjesama i naglašava važnost guslara koji su pjesme izvodili, ali i sami stvarali. Kronološki navodi zapise narodnih pjesama pa spominje Hektorovića, Kuripešića, zapis splitskog kneza iz 1574., Barakovića, bugaršćicu o Svilojeviću, Križanića, Kačića Miošića, Fortisa i Reljkovića. Narodne pjesme s obzirom na duljinu stiha dijeli na one s dugim stihom (bugaršćice) i deseteračke (guslarske) pjesme pa ih pobliže opisuje. Zaključuje kako junačka narodna pjesma po podrijetlu nije tvorevina prostoga naroda, već smatra kako su im autori pjesnici, guslari ili *dijaci*, obrazovani ljudi koji su pratili gospodu i za njih pjevali pjesme.⁶⁸ U nastavku knjige usmenoknjiževne primjere obrađuje u interferenciji s pisanom književnošću.

U poglavlju naslovljenom *Usmena književnost i početci umjetne. Renesansa* Frangeš (1987.) upućuje na povezanost hrvatske umjetne književnosti s usmenom, odnosno narodnom književnošću. Navodi Šižgorićevu usporedbu usmenog stvaralaštva šibenske okolice s klasičnom poezijom.⁶⁹ U to poglavlje uvrštava i bilješku o Zoranićevim *Planinama* u kojima je sačuvan prvi stih jedne od najljepših ljubavnih pjesama svjetske usmene književnosti koji svjedoči o razvijenosti hrvatske usmene književnosti u počecima umjetne. Frangeš smatra kako je pogrešno interes za usmenu književnost vezati za razdoblje romantizma ili predromantizma. On i na začinjavce gleda kao na pučke usmene stvaratelje, a Šižgorićev primjer govori o visokom stupnju razvoja usmene književnosti već u 15. stoljeću. Kao dokaz toj tvrdnji vidi i brojnost anonimnih stihova u Ranjininu zborniku za koje ne tvrdi sa sigurnošću da su narodni, ali ih naziva *pjesmama po narodnu*.⁷⁰ U objema književnostima dominantna je epika, a tome su kumovale teške povijesne okolnosti na našim prostorima.⁷¹ U prikazu Hektorovićeve *Ribanja* zaključuje kako su narodne pjesme koje je pisac inkorporirao u svoje djelo rafiniranije od umjetničkog teksta u koji su uključene, a njegovo djelo

⁶⁸ Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do danas 1100. – 1941.* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1993; prvo izdanje 1944), 59–64.

⁶⁹ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1987), 53.

⁷⁰ Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 53–54.

⁷¹ Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 54.

svjedoči o paralelnom razvoju usmene i pisane književnosti, književnosti koja je „anonimna po svojim stvaraocima, ali nipošto anonimna po djelovanju na pisanu“.⁷² Frangešov doživljaj usmene književnosti najjasnije je izražen u sljedećoj rečenici: „Najvrednija djela hrvatske književnosti uvijek su književno stvaranje doživljavala kao integriranje tih dviju matica, njihovo hegelovsko dizanje na viši stupanj“.⁷³ U nastavku spominje još bugaršćicu o majci Margariti koju smatra poetskim vrhuncem Barakovićeve *Vile Slovinke*.⁷⁴ Za Frana Krstu Frankopanu kaže kako je on uveo narodni deseterac u hrvatsku pisanu književnost, a u ostavštini Petra Zrinskoga pronađena je njegovom rukom zapisana narodna bugaršćica *Popevka od Svilojevića*.⁷⁵ Grabovca i njegovo „štivo koje izvire iz bujnog vrela usmenoga narodnog stvaranja“ vidi kao pretходnike romantičarskih ideja u književnosti.⁷⁶ I kod Kačića je primijetio blisku vezu s narodnom junačkom pjesmom koju on slijedi, a nikako ne doseže, ali kojoj je on otvorio vrata i oblikovao publiku koja je usmenu književnost kadra primiti i posredstvom knjige i čitanje.⁷⁷ Spominje on i Fortisovo djelo te Bajamontijevu raspravu o Homerovu morlakizmu iz 1797., a dotiče se i Ferićeva latinskog prijevoda narodnih pjesama upućenog Mülleru.⁷⁸ Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće došlo je do ponovnog jačanja interesa za narodnom književnošću koji se očituje i u pokušajima Milana Ogrizovića da niz narodnih pjesama pretvori u drame.⁷⁹ Zadnji autor kojega Frangeš spominje u kontekstu usmene književnosti je Olinko Delorko i njegovo istraživanje usmene književnosti i njezina izraza, na čiju je ljepotu i snagu ukazivao.⁸⁰

2.3. Usmena književnost u interferenciji s pisanom književnošću

Trećoj skupini pripadaju autori koji su se usmene književnosti doticali samo u kontekstu njezinih interferencija s pisanom književnošću. Kronološki prvi među njima bio je Vodnik. Na početku prve knjige *Povijest hrvatske književnosti* (1913.), koja obuhvaća razdoblje od humanizma do potkraj 18. stoljeća, ističe kako u nju nije ušla *tradicionalna*

⁷² Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 65.

⁷³ Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 66.

⁷⁴ Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 70.

⁷⁵ Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 102.

⁷⁶ Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 115.

⁷⁷ Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 119–121.

⁷⁸ Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 119–120.

⁷⁹ Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 267.

⁸⁰ Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, 344.

književnost. Odlučio ju je uvrstiti u drugu knjigu, jer ona u 19. stoljeću doseže svoj vrhunac, njezin se razvojni proces završava i ona počinje opadati, a u to vrijeme ona je postala poznata u *svojoj širini*. Primjećuje i kako postoje valjani razlozi da bude uvrštena uz srednjovjekovnu književnost jer ih vežu „jake veze i neka bitna obilježja“, a i postanjem je „starija od umjetne svjetovne, dubrovačko-dalmatinske knjige“, no zbog spomenutih razloga odlučio se za 19. stoljeće.⁸¹ Iako drugu knjigu nije dovršio, usmena književnost ni u prvoj knjizi nije ignorirana. Spominje Šižgorića i njegovo djelo *De situ Illyriae et civitate Sibenici* s osobitim osvrtom na posljednje poglavlje o običajima Šibenčana.⁸² Utjecaj usmene ženske poezije primjećuje kod prvih dubrovačkih pjesnika, posebice Džore Držića.⁸³ I u trubadurskoj lirici uviđa utjecaj usmene lirike, ali i da je odnos uzajaman.⁸⁴ Utjecaje usmene književnosti pronalazi u Lucićevoj *Robinji* u kojoj se javljaju likovi iz narodne epike, a bilježi i kako ju je prerađenu izvodio narod o pokladama (Pag, 1846.). Siguran je kako je Lucićeva drama utjecala na usmenu liriku, kao primjer navodi romance o robinjici iz Makarske i Istre.⁸⁵ Kratko bilježi kako je Hektorović prvi zabilježio dvije narodne bugaršice, jednu žensku narodnu pjesmu i jednu počasnici. Naglašava da ih je zapisao upravo onako kako ih je čuo, o čemu svjedoče i zapisi napjeva.⁸⁶ I kod Zoranića pronalazi elemente narodne književnosti, u pjesmama pastira koji svoje odabranice zovu *vila* ili *deklica*, a ne gospoja, koji pjevaju uz gusle i svirale, a ne uz leut. Pronalazi da Zoranićevi pastiri pjevaju pjesme po uzoru ili na melodiju narodnih pjesama.⁸⁷ U ocjeni Karnarutićeva epilija *Smrt Pirama i Tizbe* kao vrijednu ističe Tizbinu tužaljku nad mrtvim Piraomom i primjećuje njezinu sličnost s narodnim pogrebnim tužbalicama.⁸⁸ Za Barakovića navodi kako je u *Vili Slovinki* zabilježio narodnu bugaršicu o majci Margariti, a Nikolu Krajačevića spominje kao autora duhovnih pjesama pisanih s namjerom da se istrijebi narodne.⁸⁹ Na toj liniji djelovao je i Habelić.⁹⁰ U Frankopanovu

⁸¹ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga I., Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća* (Zagreb: Matica hrvatska, 1913), 3–4.

⁸² Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 77.

⁸³ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 86, 91.

⁸⁴ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 110.

⁸⁵ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 121–123.

⁸⁶ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 130–131.

⁸⁷ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 138, 143.

⁸⁸ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 190.

⁸⁹ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 263.

⁹⁰ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 268–270.

Gartlicu Vodnik opaža utjecaj motiva i diktije narodne poezije, a Fran-
kopian se služio i narodnim desetercem te je zapisivao narodne pjesme
koje je zvao *dijačke*.⁹¹ U 18. stoljeću nastali su u Dubrovniku zbornici
bugarščica i deseteračkih narodnih pjesama. Njih povezuje sa strujom
arkadijevaca za koje kaže kako nisu samo zapisivali narodne pjesme već
su se za njima i povodili. Kao zaslužne za izradu najvećeg zbornika na-
vodi Matijevića i nastavljača njegova rada Betondića.⁹² I kod Gjordjića
nalazi Vodnik nekoliko pjesama na narodnu i navodi ih.⁹³ Spominje
poslanicu koju je Ferić napisao kao odgovor Mülleru. U njoj je govorio
o narodnim pjesmama, guslama, kolu, metru i načinu pjevanja narodnih
pjesama. Poslanici je priložio latinski prijevod narodnih pjesama koje
je prožeo klasičnim duhom i tako odmakao od duha izvorne narodne
poezije koji je Müllera zanimalo.⁹⁴ Skreće pažnju na još dvojicu pisaca
iz Dubrovnika, Bruerovića i Hidju za kojega kaže kako se protivio
ugledanju u narodnu pjesmu i uvođenju narodnog govora u umjetničku
poeziju.⁹⁵ U ocjeni Grabovčeva *Cvita razgovora* Vodnik ističe kako je to
„zbornik zabave i pouke, u prozi i stihovima, u narodnim desetercima
i osmercima, namijenjen narodu“.⁹⁶ U njegovim stihovima ne pronalazi
poeziju, a za njegov deseterački stih kaže kako nije čisto narodni jer
mu je dodavao rimu. Svoje mjesto u njegovoj povijesti književnosti
ovo djelo je pronašlo jer je Grabovac napisao „prvu franjevačku knjigu
svjetovnoga pjesničkog sadržaja; on opijeva povodeći se za narodnom
pjesmom novije historijske događaje iz borbe s Turcima, a crta ih još
više u prozi, ističući svuda dalmatinske junake“.⁹⁷ Najviše je prostora
pružio Kačiću Miošiću koji je već u *Korabljici* progovorio o narodnim
junacima. Vodnik naglašava kako Kačić i kada je pod utjecajem na-
rodne pjesme uvijek ističe svoje izvore i istraživanje kako bi potvrdio
istinitost onoga što piše. On je za njega kroničar koji povijest shvaća kao
niz junačkih događaja.⁹⁸ U njegovu djelu primat imaju pjesme izvađene
iz različitih povijesti, a tek na drugom mjestu nalaze se narodne za koje
ističe kako nisu vjerodostojne. Ipak, on smatra kako *historijske narodne
pjesme*, iako nisu potpuno istinite, imaju istinit temelj. Od narodne

⁹¹ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 290.

⁹² Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 304.

⁹³ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 305.

⁹⁴ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 317–318.

⁹⁵ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 322, 324.

⁹⁶ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 327.

⁹⁷ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 328.

⁹⁸ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 332.

epike Kačić je uzeo deseterac i dikciju.⁹⁹ U doba preporoda Kačić je postao uzorom preporodnim piscima.¹⁰⁰ Na samom kraju svoje povijesti Vodnik spominje Reljkovića i Katančića. Za prvoga kaže kako je prosvjetiteljske ideje obradio u pjesmama pisanim narodnim desetercem,¹⁰¹ a za drugoga da je u zbirci *Fructus auctumnales* objavio *popivke narodne*, svoju imitaciju narodnih pjesama.¹⁰²

Drugi autor koji donosi usmenu književnost u interferencijama s pisanim je Kombol (1992., prvo izdanje 1945.), a dotakao je se usputno kada je govorio o Hektoroviću, Barakoviću, Krajačeviću, Frankopanu, Vitezoviću, Đurđeviću, Kačiću Miošiću, Feriću, Reljkoviću, Ivanošiću, Katančiću, Brueroviću, Bajamontiju, Mažuraniću, Preradoviću i biskupu Vrhovcu. Narodnoj pjesmi posvetio je više prostora u poglavlju o Andriji Kačiću Miošiću jer je njegovo djelo neraskidivo povezano s njom.

Barac u prvoj knjizi o književnosti ilirizma (1964.; prvo izdanje 1954.) spominje kako su romantičari proučavali narodne priče, a neki su od njih počeli oživljavati srednjovjekovne bajke, pučka vjerovanja, vjeru u čarolije i natprirodna bića.¹⁰³ Navodi i kako je 1836. u *Danici* tiskan veći broj narodnih pjesama iz Vukova zbornika.¹⁰⁴ U drugoj knjizi o književnosti pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća Barac skreće pažnju na Vraza koji je kao glavni zadatak hrvatske književnosti istaknuo da po duhu mora biti narodna, a to se moglo postići ugledanjem u narodnu poeziju, stoga je slavio pisce koji su se nadahnjivali narodnom poezijom. To je Vrazovo viđenje utjecalo na hrvatske književnika iza 1849. jer su svoj rad usmjerili k prikupljanju i objavljivanju narodnih umotvorina te pisanju po uzoru na njih.¹⁰⁵ Primjećuje kako su mnogi pretjerivali u toj gorljivosti pa donosi primjer Mijata Stojanovića koji je mislio kako je u nestašici originalnih novela bolje prepričavati narodne pjesme nego prevoditi strane tekstove.¹⁰⁶ Taj pokret izazvao je ubrzo kritičke glasove, a jedan od njih bio je Adolfo Veber Tkalčević

⁹⁹ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 334–335.

¹⁰⁰ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 339.

¹⁰¹ Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 346.

¹⁰² Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, 353.

¹⁰³ Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knjiga I., Književnost ilirizma* (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1964), 33.

¹⁰⁴ Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knjiga I.*, 59.

¹⁰⁵ Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knjiga II., Književnost pedesetih i šezdesetih godina* (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1960), 58.

¹⁰⁶ Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knjiga I.*, 59.

koji je ukazivao na potrebu da pjesnici donesu nešto novo čemu narodna poezija može biti temelj iz koje će oni graditi svoje originalno djelo.¹⁰⁷

U povijesti književnosti od renesanse do prosvjetiteljstva trojice autora, Franičevića, Šveleca i Bogišića, prvonavedeni je istakao kako je usmena književnost temelj iz kojeg je izrasla hrvatska renesansna književnost.¹⁰⁸ On je njezine tragove pronašao u djelima Šižgorića, Menčetića, Dž. Držića, Lucića, Hektorovića, Benetovića, Zoranića, Karnarutića, Barakovića, Dimitrovića, M. Držića, Sasina, D. Ranjine. Analiziravši Barakovićevu baladu o majci Margariti, Švelec zaključuje kako postoje argumenti koji upućuju na autorovu intervenciju, ali i oni koji sugeriraju da joj je u osnovi autentična narodna bugaršćica. Smatra kako joj je funkcija bila da pojača dojam o pjesnikovu osobnom stradanju i stradanju njegove obitelji.¹⁰⁹ Narodna poezija izvršila je utjecaj na Gundulića, V. Menčetića, Frankopana, Vitezovića i Đurđevića, ali autor ističe kako je bilo i onih koji su je pokušavali zatrti poput Krajačevića ili Habledića jer su narodne pjesme smatrali poganskima i nečistima.¹¹⁰ U periodu prosvjetiteljstva, o kojem Bogišić piše, radom na području narodne književnosti istakli su se Ferić, Katančić, Kanižlić, Grabovac, Kačić, Bruerević, Reljković, Ivanošić, a Došen i Šitović ukazivali su na grešnost narodnih pjesama.

Sljedeća u vremenskom nizu je Hercigonjina *Srednjovjekovna književnost* (1975.) u kojoj on detektira utjecaje narodnog pjesništva na razvoj umjetničkog stiha, osmerca i deseterca.¹¹¹ Ukazuje i na činjenicu da se književna materija u srednjem vijeku kretala u oba smjera pa su tako neki glagoljčki apokrifni tekstovi, legende, mirakuli i egzempli posredstvom crkvenih propovijedi dospjeli u fond usmene književnosti.¹¹² Trag usmenog narodnog stvaralaštva vidi se u nekim ispravama iz 14. i 15. stoljeća,¹¹³ a najpoznatija od njih je *Poljički statut* čije su formulacije odredaba i pravnih sankcija stilizirane u maniri narodnih poslovice i uzrečica.¹¹⁴

Iste godine (1975.) objavljena je Živančevićeva i Frangešova povijest književnosti ilirizma i realizma. Prvi autor spominje važnost Kačićeva

¹⁰⁷ Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knjiga I.*, 60.

¹⁰⁸ Marin Franičević, Franjo Švelec i Rafo Bogišić, *Od renesanse do prosvjetiteljstva* (Zagreb: Liber, Mladost, 1974), 14.

¹⁰⁹ Franičević, Švelec, Bogišić, *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, 192–194.

¹¹⁰ Franičević, Švelec, Bogišić, *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, 236–237.

¹¹¹ Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost* (Zagreb: Liber, Mladost, 1975), 174.

¹¹² Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, 203.

¹¹³ Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, 206.

¹¹⁴ Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, 403.

utjecaja na ilirizam¹¹⁵ i narodnu tradiciju kao jedan od temelja Mažuranićeva djela.¹¹⁶ Za Gaja kaže kako je u njegovoj rodnoj Krapini postojala legenda o slavenskim precima Čehu, Lehu i Mehu koji su prvotno osnovali Krapinu, ali su bili primorani napustiti svoj kraj te su postali rodonačelnici češkog, poljskog i ruskog naroda. Za Gaja još veli kako je po Zagorju sakupljao poslovice, popijevke i narodne pripovijesti.¹¹⁷ Živančević navodi onodobne najistaknutije sakupljače narodnog blaga: Stjepana Ivičevića,¹¹⁸ Šimu Ljubića,¹¹⁹ Antuna Kaznačića,¹²⁰ Ivana Augusta Kaznačića¹²¹, Frana Kurelca,¹²² Luku Ilića Oriovčanina,¹²³ Ivana Franju Jukića.¹²⁴ Narodne pjesme nisu sabirali samo folkloristi, već i vrsni pisci poput Vraza, Mažuranića, Gaja i drugih.¹²⁵ Frangeš u poglavlju o dobu realizma spominje dva važna sakupljača narodnih umotvorina Mihovila Pavlinovića¹²⁶ i Nikolu Tordinca.¹²⁷

U *Povijesti hrvatske renesansne književnosti* (1983.) Franičević nekolicinu narodnih pjesama i pjesama po narodnu pronalazi u *Ranjininu zborniku*. Slične pjesme prepoznaje i u Lucićevim *Pisnima ljuvenim*, *Robinji*, Hektorovićeve *Ribanju*, komedijama Marina Držića, Zoranićevim *Planinama*. Zaključuje kako je utjecaj narodne pjesme široko rasprostranjen, prisutan od samih početaka te se proteže od renesanse i baroka, pa preko Grabovca i Kačića ulazi u književnost 19. stoljeća.¹²⁸ U nizu hrvatski pisaca koji u svoja djela unose elemente narodnih pjesama ističe Šižgorića i njegov odnos prema narodnoj poeziji i običajima. Navodi njegov opis običaja šibenskog kraja.¹²⁹ U opusu Šiška Menčetića nailazi na pjesme u petnaestercu koje ga upućuju na stih bugarščica i utjecaj narodne pjesme.¹³⁰ Kod Džore Držića naglašava kako je njegov dodir s narodnom pjesmom nesumnjiv te kako u njegovu kanconijeru

¹¹⁵ Milorad Živančević i Ivo Frangeš, *Ilirizam, realizam* (Zagreb: Liber, Mladost, 1975), 8.

¹¹⁶ Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 13, 80, 84.

¹¹⁷ Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 54–55.

¹¹⁸ Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 167.

¹¹⁹ Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 168.

¹²⁰ Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 170.

¹²¹ Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 170.

¹²² Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 172–174.

¹²³ Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 176.

¹²⁴ Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 183.

¹²⁵ Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 188.

¹²⁶ Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 305, 370.

¹²⁷ Živančević i Frangeš, *Ilirizam, realizam*, 471.

¹²⁸ Marin Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti* (Zagreb: Školska knjiga, 1983), 50–51.

¹²⁹ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 118, 278, 285, 286.

¹³⁰ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 240–241.

ima pjesama koje po duhu i izrazu odgovaraju narodnoj poeziji, ali i onih koje su ispjevane *po narodnu, u stvari vješto redigirane narodne pjesme*.¹³¹ U Lucićevu kanconijeru i *Robinji* primjećuje utjecaj narodne poezije na versifikaciju i oblikovanje likova.¹³² Za Hektorovičev zapis melodija pjesama koje je uvrstio u *Ribanje* za tvrdi kako je dokaz njegove visoke glazbene naobrazbe.¹³³ Ističe on i veliku poetsku i općeljudsku vrijednost bugarsčica o Kraljeviću Marku i bratu mu Andrijašu te o Radosavu Siverincu i Vlatku, udinskom vojvodi, i obje ih pobliže analizira.¹³⁴ Isto postupa i s ostalim narodnim pjesmama iz Hektorovičeva *Ribanja*.¹³⁵ Narodne utjecaje nalazi i u slučaju Pelegrinovičeve *Jeđupke*,¹³⁶ kao i u pjesmama koje Zoranićevi pastiri pjevaju *u zuk* narodnih pjesama.¹³⁷ U *Planinama* zvuk gusli odjekuje po svim plandištima, ali i po poharanim i spaljenim selima gdje uz taj instrument pastiri oplakuju svoju sudbinu. Utjecaj narodne tradicije vidljiv je i u nazivima flore i faune koji su u Zoranića redom domaći.¹³⁸ Franičević posebno govori o utjecajima narodne poezije na pjesme u *Planinama*.¹³⁹ Utjecaj narodne književnosti susreće u Držićevim dramskim tekstovima,¹⁴⁰ u Sasinonovim pjesmama,¹⁴¹ u *Raklici* Savka Gučetića Bendeviševića,¹⁴² u pjesmama Dinka Ranjine¹⁴³ te u radu Stjepana Beneše koji je prikupljao narodne poslovice i mudre izreke.¹⁴⁴ Piše i o stoljetnoj tradiciji usmene poezije u kajkavskim krajevima koja je ostala sačuvana samo fragmentarno u kasnijim zapisima i pjesmaricama.¹⁴⁵ Za bugarsčicu koju Barakoviću kazuje poklisar navodi kako je ustaljeno mišljenje da je ona narodna, a da ju je Baraković samo zapisao. S obzirom na činjenicu da je majka Margarita zapravo Barakovičeva sestra, pretpostavlja da bi sama bugarsčica, koju analizira, mogla biti Barakovičevo djelo pisano

¹³¹ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 261.

¹³² Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 367, 377.

¹³³ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 382.

¹³⁴ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 395–396.

¹³⁵ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 396–397.

¹³⁶ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 402, 406, 407.

¹³⁷ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 420.

¹³⁸ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 420.

¹³⁹ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 422–423.

¹⁴⁰ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 481.

¹⁴¹ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 513, 516, 518.

¹⁴² Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 546.

¹⁴³ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 551, 552.

¹⁴⁴ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 567.

¹⁴⁵ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 611–612.

u stilu narodne pjesme.¹⁴⁶ Osvrnuvši se na Kačićev stih, Franičević ističe kako je on nastao na podlozi narodne poezije, no pisac mu je dao svoju intonaciju i ritam.¹⁴⁷ Uz Gundulića, primjećuje i presudan utjecaj Kačića i narodne poezije na Mažuranića.¹⁴⁸

Šižgorić je prvi autor kojega spominje Jelčić (1997.), kao i mnogi prije njega.¹⁴⁹ Odmah za njim slijede dvojica Hvaranina, Lucić, za čiju *Robinju* smatra da joj se poticaj možda može naći u usmenom pjesništvu,¹⁵⁰ i Hektorović u čijem *Ribanju* vidi neraskidivu vezu između hrvatskog usmenog i umjetničkog pjesničkog stvaralaštva.¹⁵¹ Za Barakovićevu bugaršćicu ne može sa sigurnošću ustvrditi je li riječ o narodnoj pjesmi koju je pisac preuzeo ili je riječ o pjesmi koja je stihom i stilom prilagođena duhu narodne pjesme, ili narodna pjesma koju je Baraković preradio.¹⁵² U 18. stoljeću kod Grabovca i Kačića Miošića primjećuje naglašen utjecaj usmenog pjesništva,¹⁵³ a na početku 19. stoljeća pažnju svraća na poziv biskupa Vrhovca za sakupljanje hrvatskog usmenog književnog blaga.¹⁵⁴ U vrijeme književnog romantizma vlada velik interes za sakupljanje, proučavanje i očuvanje usmenog književnog blaga. Usmeno pjesništvo pružilo je jak poticaj piscima i pjesnicima poput Botića,¹⁵⁵ Šimunovića,¹⁵⁶ Kozarca¹⁵⁷ ili Maka Dizdara.¹⁵⁸

Novak se u prvoj knjizi (1996.) svoje povijesti književnosti osvrće na *Ljetopis popa Dukljanina* i Dukljanina smatra jednim od najvažnijih europskih sakupljača usmene i dokumentarne građe.¹⁵⁹ Ukazuje na dvosmjernu komunikaciju između pisanih i usmenih tekstova u srednjem vijeku. Kao i u drugih autora, Šižgorićevo djelo *De situ Illyriae et civitate Sibenici* ima istaknuto mjesto. Bugaršćicama posvećuje cijelo poglavlje u kojem objašnjava podrijetlo njihova imena i navodi njihove najstarije i najvažnije zapise. Njihovu popularnost u Dalmaciji objaš-

¹⁴⁶ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 639.

¹⁴⁷ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 710.

¹⁴⁸ Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, 711.

¹⁴⁹ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić, 1997), 22.

¹⁵⁰ Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 34.

¹⁵¹ Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 34.

¹⁵² Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 43.

¹⁵³ Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 73–76.

¹⁵⁴ Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 91.

¹⁵⁵ Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 123.

¹⁵⁶ Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 192.

¹⁵⁷ Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 193.

¹⁵⁸ Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, 344.

¹⁵⁹ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti, Od početaka do Krbavske bitke*, I. knjiga (Zagreb: antiBARBARUS, 1996), 141–142.

njava ugroženošću toga prostora nadolazećom turskom silom. U poglavlju o bugaršćicama navodi kako je u Trogiru kao uspomena na hrvatske narodne vladare vršeno obredno biranje kralja.¹⁶⁰ Dotakao se i koleda koje su bile naziv za obredne krjesove i pjesme, ali i ophode koji su uključivali te pjesme. On te ophode ubraja u najstarije oblike kazališnog iskaza.¹⁶¹ Cijelo poglavlje posvetio je proljetnim običajima. Spominje jurjevske svečanosti, izbore majskih kraljica i ladarske ophode koji su kristijanizirani, ali su u njima i danas prisutni ostatci nekadašnjih obreda.¹⁶² U nastavku poglavlja govori o mnogobrojnim alkama koje su se održavale u 14. i 15. stoljeću u dalmatinskim gradovima, pješice ili na konju,¹⁶³ a nije zaobišao ni morešku za koju kaže da se posebno održavala na Korčuli i Pagu.¹⁶⁴ U drugoj knjizi (1997.) Novak usmenu književnost i njezin utjecaj spominje usputno kada govori o petrarkistima, posebno Dž. Držiću, Hektoroviću, Zoraniću, M. Držiću, Črnku i Karnarutiću, Sasinu te Benetoviću. Za katoličku obnovu i protureformaciju kaže kako je imala namjeru smanjiti nepismenost i povratkom knjizi dokinuti opasnu usmenost vjere. Ona je napadala sve rubno i folklorno u vjeri.¹⁶⁵ Treća Novakova knjiga (1999.) upućuje na Divkovićeva¹⁶⁶ i Posilovićeva¹⁶⁷ djela koja su svećenici čitali narodu te su na taj način ona postali dijelom usmene tradicije. Poslovice i zagonetke sakupljao je Frankopan,¹⁶⁸ a Matijašević, o čijem sakupljačkom radu Novak pohvalno govori, narodne pjesme.¹⁶⁹ Vitezovićeva *Odiljenje sigetsko* još je jedno od djela nastalih pod utjecajem narodne pjesme, a u svom *Priručniku aliti razlike mudrosti cvitju* objavio je poslovice i izreke koje sakupio sastavljajući kalendare.¹⁷⁰ Nije zaobišao ni *Erlangenski rukopis* pa piše o njegovu mjestu nastanka, sastavljaču, motivsko-tematskim odrednicama zapisanih pjesama i utjecaju koji je on imao na predromantički interes za folklor.¹⁷¹

¹⁶⁰ Novak, *Povijest hrvatske književnosti I.*, 216–221.

¹⁶¹ Novak, *Povijest hrvatske književnosti I.*, 277.

¹⁶² Novak, *Povijest hrvatske književnosti I.*, 281–282.

¹⁶³ Novak, *Povijest hrvatske književnosti I.*, 282.

¹⁶⁴ Novak, *Povijest hrvatske književnosti I.*, 283.

¹⁶⁵ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti. Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604., II. knjiga* (Zagreb: antiBARBARUS, 1997), 622.

¹⁶⁶ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti. Od Gundulićeva poroda od tmine do Kašićeva Razgovora ugodnog naroda slovinskoga iz 1756., III. knjiga* (Zagreb: antiBARBARUS, 1999), III.

¹⁶⁷ Novak, *Povijest hrvatske književnosti III.*, 388.

¹⁶⁸ Novak, *Povijest hrvatske književnosti II.*, 475.

¹⁶⁹ Novak, *Povijest hrvatske književnosti II.*, 618.

¹⁷⁰ Novak, *Povijest hrvatske književnosti II.*, 701, 706.

¹⁷¹ Novak, *Povijest hrvatske književnosti II.*, 768–769.

Smatra kako je Ignjat Đurđević dobro poznao ritmove pučkih popijevki i melodije narodnih pjevača što se očituje u popijevkama za *gutke* i *začinkama* ili *pjesmama pirnim* koje su dio njegove zbirke *Pjesni razlike*. Modernim senzibilitetom pri sakupljanju narodnih pjesama istakao se Josip Betondić, a u njima je tražio podatke o prošlosti jer je vjerovao u istinitost činjenica koje su spominjane u tim pjesmama. Preferirao je bugaršice pa ih je zabilježio osamnaest. Dijelio je interes za sličnu materiju s Matijaševićem pa je njihov skupljački rad ujedinio Ivan Marija Matijašević u zajednički zbornik naslovljen *Popjevke Slovinske skupjene*.

2.4. Autori koji usmenoj književnosti ne pridaju dostatnu pozornost

Posljednjoj skupini pripadaju autori koji su usmenu književnost samo usputno registrirali i nisu joj posvetili pažnju u mjeri u kojoj to ona svojim doprinosom zaslužuje. Riječ je o dvojici autora, a prvi među njima je Medini. U knjizi *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku* (1902.) spominje poglavlje o šibenskim običajima.¹⁷² Za Lucića i Hektorovića kaže samo kako su bili ljubitelji narodne književnosti,¹⁷³ a za prve dalmatinske pjesme kaže kako su pod utjecajem narodne pjesme, a to je vidljivo u ukrasnim pridjevima koje koristi.¹⁷⁴ Primjećuje kako je narodna pjesma bila poznata našim najstarijim pjesnicima koji je se nisu sramili kao neki kasnije, nego su iz nje posuđivali.¹⁷⁵ Navodi Hektorovića, Barakovića i Lucića kao one koji su u djelo unijeli elemente iz narodne književnosti. Na njima se zaustavlja i ne spominje druge autore koji su uključili elemente usmene književnosti u svoj opus.

U knjizi *Književnost moderne* (1978.) Šicel u vrlo kratkim crtama dodiruje utjecaje usmene književnosti na djela onodobnih pisaca. Kaže kako je Vojnović pisao dramske pokušaje s temama iz narodne poezije *Smrt majke Jugovića, Lazarevo vaskrsenje*.¹⁷⁶ Ivani Brlić-Mažuranić su kao uzor za *Priče iz davnine* poslužile slavenska mitologija i narodna legenda.¹⁷⁷ Šimunović se u svojim pripovijestima služio narodnim legendama, pričama i vjerovanjima. U njegovu izrazu miješaju se elementi realističnog i impresionističkog stila s izrazom bliskim narodnom

¹⁷² Milorad Medini, *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku, knjiga I., XVI. stoljeće* (Zagreb: Tisak C. Albrechta, 1902), 74.

¹⁷³ Medini, *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, 92.

¹⁷⁴ Medini, *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, 124.

¹⁷⁵ Medini, *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, 127.

¹⁷⁶ Miroslav Šicel, *Književnost moderne* (Zagreb: Liber, Mladost, 1978), 30.

¹⁷⁷ Šicel, *Književnost moderne*, 220.

stvaralaštvu.¹⁷⁸ Za Tresića Pavičića ističe kako je spajao tip klasične prozodije s izrazom narodne poezije.¹⁷⁹ Ogrizović je spajao tip klasične prozodije s izrazom narodne poezije pa je dramski tekst *Hasanaginica* najizvođeniji od svih njegovih djela.¹⁸⁰ Benešićeva drama *Kraljević Marko* napisana je prema narodnoj pjesmi,¹⁸¹ a i Galović je koristio motive narodne poezije.¹⁸²

3. Zaključak

Usmena književnost jedan je od korijena iz kojega je izrasla hrvatska pisana književnost. Njihov je odnos kroz povijest bio promjenjiv, ali nikada nisu bile potpuno razdvojene. Književna materija uglavnom je prelazila iz usmene u pisanu književnost, ali bilo je trenutaka kada se kretala i u drugom pravcu. Ta komunikacija evidentna je na primjeru velikog broja hrvatskih pisaca čija djela obiluju usmenoknjiževnim elementima. Fenomen poput toga nisu mogli zaobići ni proučavatelji povijesti hrvatske književnosti pa su svoja zapažanja o njemu unijeli u svoja djela. S obzirom na odnos prema usmenoj književnosti, povijesti hrvatske književnosti možemo podijeliti u četiri skupine. Prvu skupinu čine povijesti hrvatske usmene književnosti koje su napisali Radetić, Lucianović, Bošković-Stulli, Čubelić, Dragić i Botica. Drugoj skupini pripadaju autori koji su u svoje povijesti hrvatske pisane književnosti uvrstili poglavlje o usmenoj književnosti. To su učinili Jagić, Šurmin, Ježić i Frangeš. Kod prve dvojice poglavlje o usmenoj književnosti pretihodi povijesti pisane književnosti, a Ježić i Frangeš su takvo poglavlje smjestili u kontekst hrvatske renesansne književnosti. Najbrojniji su autori treće skupine koji su usmenu književnost spominjali u kontekstu interferencija s djelima pisane književnosti. To su učinili Vodnik, Kombol, Barac, Franičević, Švelec i Bogišić, Hercigonja, Živančević i Frangeš, Franičević, Jelčić, Novak. Oni su se usmenom književnošću bavili kada bi im se ona nametnula kao važan element u djelima autora važnih za povijest hrvatske književnosti. Medini i Šicel pripadaju četvrtoj skupini. Riječ je o autorima koji nisu u potpunosti ignorirali fenomen usmene književnosti, ali su mu posvetili minimum prostora samo ga usputno spominjući.

¹⁷⁸ Šicel, *Književnost moderne*, 248, 252, 256.

¹⁷⁹ Šicel, *Književnost moderne*, 270–271.

¹⁸⁰ Šicel, *Književnost moderne*, 326, 328, 330

¹⁸¹ Šicel, *Književnost moderne*, 341.

¹⁸² Šicel, *Književnost moderne*, 348.

Različiti ciljevi koje su pred sebe postavili autori povijesti književnosti utjecali su na zastupljenost i položaj usmene književnosti u njihovom konačnom proizvodu. Činjenica kako nijedan autor nije u potpunosti zaobišao usmenu književnost pri pisanju povijesti hrvatske književnosti svjedočanstvo je o njezinoj važnosti i utjecaju na razvoj hrvatske pisane književnosti.

Literatura

- Barac, Antun. *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knjiga I., Književnost ilirizma*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1964.
- Barac, Antun. *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knjiga II., Književnost pedesetih i šezdesetih godina*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1960.
- Bošković-Stulli, Maja i Divna Zečević. *Povijest hrvatske književnosti – knjiga 1.* Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1978.
- Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 2013.
- Čubelić, Tvrtko. *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Zagreb: Naklada dr. Ante Pelivan i Danica Pelivan, 1990.
- Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2017.
- Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2008.
- Frangeš, Ivo. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1987.
- Franičević, Marin. *Povijest hrvatske renesansne književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 1983.
- Franičević, Marin, Franjo Švelec i Rafo Bogišić. *Od renesanse do prosvjetiteljstva*. Zagreb: Liber, Mladost, 1974.
- Hameršak, Marijana i Suzana Marjanić. *Folkloristička čitanka*. Zagreb: AGM, 2012.
- Hercigonja, Eduard. *Srednjovjekovna književnost*. Zagreb: Liber, Mladost, 1975.
- Jagić, Vatroslav. *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*. Zagreb: Štamparija Dragutina Albrechta, 1867.
- Jelčić, Dubravko. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić, 1997.
- Ježić, Slavko. *Hrvatska književnost od početaka do danas 1100. – 1941.* Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1993. (prvo izdanje 1944.).
- Kekez, Josip. „Usmena književnost.“ U *Uvod u književnost*, uredili Zdenko Škreb i Ante Stamać, 175 – 252. Zagreb: Globus, 1986.
- Kombol, Mihovil. *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1992. (prvo izdanje 1945.).

- Lucianović, Melko. *Letteratura popolare dei Croati-Serbi*. Trst: Tipografia Pastori, 1895.
- Medini, Milorad. *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku, knjiga I., XVI. stoljeće*. Zagreb: Tisak C. Albrechta, 1902.
- Novak, Slobodan Prosperov. *Povijest hrvatske književnosti, Od početaka do Kravavske bitke, I. knjiga*. Zagreb: antiBARBARUS, 1996.
- Novak, Slobodan Prosperov. *Povijest hrvatske književnosti. Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604., II. knjiga*. Zagreb: antiBARBARUS, 1997.
- Novak, Slobodan Prosperov. *Povijest hrvatske književnosti, Od Gundulićeva poroda od tmine do Kašićeva Razgovora ugodnog naroda slovinskoga iz 1756., III. knjiga*. Zagreb: antiBARBARUS, 1999.
- Radetić, Ivan. *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*. Senj: Tisak i naklada H. Lusteru, 1879.
- Šicel, Miroslav. *Književnost moderne*. Zagreb: Liber, Mladost, 1978.
- Šurmin, Đuro. *Povjest književnosti hrvatske i srpske*. Zagreb: L. Hartman, 1898.
- Vodnik, Branko. *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga I., Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska, 1913.
- Živančević, Milorad i Ivo Frangeš. *Ilirizam, realizam*. Zagreb: Liber, Mladost, 1975.

Oral Literature in the Histories of Croatian Literature

Summary: Oral literature exists as long as humankind. Through history, that kind of literature was known as folk, anonymous, folklore, traditional, peasant (during the reign of Croatian Peasant Party). Oral literature is the tradition of written literature. In the past, oral literature was often given more attention than the written, and sometimes it was neglected. A great interest in folk literature emerged in the Renaissance period. Michel de Montaigne was enthusiastic about *folk poetry* and since his time term *folk literature* has been in use. The oral literature has reached its peak of popularity during the Romanticism.

Approach to the oral literature in Croatian histories of literature is fourfold. Some literary historians barely mention it in their histories. Others speak of it peripherally when dealing with, for example, Petar Hektorović, Ivan Gundulić, Andrija Kačić Miošić, and many others. Some literary historians write about both oral (folk) and written literature in their histories of literature. The final approach is by those authors who have written histories of oral (folk) literature.

Some literary historians have written histories of oral literature. Maja Bošković-Stulli in collaboration with Divna Zečević dedicated the first book of 1978 edition *Povijest hrvatske književnosti: u sedam knjiga* to the oral literature. In that history, the authors wrote about folk literature alongside the oral. In 1990 Tvrtko Čubelić published a monograph *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Marko Dragić published *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* in 2008 and Stipe Botica published *Povijest hrvatske usmene književnosti* in 2013.

Keywords: oral literature, history of Croatian literature, multiple approaches